

RADOVAN PAVIĆ

POLITIČKO-GEOGRAFSKE IMPLIKACIJE SUVREMENOG ARAPSKO-IZRAELSKOG SUKOBA

GEPOLITIČKI POLOZAJ IZRAELA I IDEJE GLOBALNE STRATEGIJE

Suvremeni izraelsko-arapski odnosi svojom složenošću često daleko nadmašuju mnogobrojne probleme koji se javljaju u drugim dijelovima Svijeta. Pri tome, nesumnjivo, određenu ulogu igra i *geopolitički položaj*, koji u okviru internacionalnih odnosa na Blistoku² ima, pogotovo za Izrael, izuzetno i naglašeno značenje.

Za ilustraciju važnosti geopolitičkog položaja dovoljno je iznijeti samo jedan primjer među mnogima koje ističu i politolozi³ i geografi – u suvremenim uvjetima Arktički bazen ima naročito značenje, iako je to prostor u kojem uopće nema kopna i čije more praktički nije prohodno. Drugim riječima, tamo ne samo da nema »ničega« nego su i sve osobine, osim jedne, ekstremno nepovoljne. *Jedina je, ali ujedno i neocjenjiva, prednost Arktika njegov prostorni položaj na najkraćem putu između SSSR-a i SAD, što dobiva posebno značenje u raketnom razdoblju.*

Ekonomska povezanost Svijeta, izražena potrebom povezivanja sirovinskih i industrijskih prostora, razvoj parobrodarstva, funkcioniranje zlatnog standarda, formiranje velikih kolonijalnih carstava, bili su na prijelazu stoljeća faktori koji su inicirali shvaćanja o svjetskoj globalnoj povezanosti. U sferi međunarodnih odnosa, definiranih u to vrijeme prvenstveno odnosom snaga, ova su se shvaćanja ispoljila idejama glo-

¹ Geopolitički položaj je vrsta geografskog položaja kompleksnog značenja, koji vodi računa o faktorima relevantnim za međunarodne političke odnose. U koliko se među tim faktorima više ističu oni koji imaju vojno značenje, moguće je govoriti i o geostrategijskom položaju.

² Pojam »Blistoka« (Bliskog istoka) upotrebljava se samo konvencionalno, budući da je on izrazito kolonijalnog karaktera, nastao u vrijeme kada se na Svijet gledalo samo iz evropske perspektive. Taj je naziv ipak bolji od tzv. »Srednjeg istoka«, koji se tokom II svj. rata proširio upotrebom savezničke vojne komande (»Middle East Command«) sa sjedištem u Kairu.

³ Zanimljivo je ovdje podsjetiti na stavove Duvergera iz njegovog »Uvoda u politiku«. Iako nam je, razumljivo, stran svaki prirodno-geografski determinizam, prihvatljiva su Duvergerova razmišljanja o neutralnosti Svicarske ili čitave Evrope u vezi njihovog prostornog položaja. Također bi i političko značenje Francuske u Svijetu, ili komunizma na Kubi, imalo drugačije značenje u uvjetima različite geopolitičke lokacije. (M. Duverger: »Uvod u politiku« — Savremena administracija, Bgd., 1966. str. 48-49).

balne strategije. *Mahan, Mackinder i Haushofer najvažniji su predstavnici globalnih gledanja, koja svoju punu primjenu doživljavaju tek danas.*

Položaj Izraela u Rimlandu. Još prije I svj. rata formirala je V. Britanija svojevrsno »okruženje« Evroazije, koje su činile njezine vojno-pomorske baze, odnosno kolonije. Zauzete su odlučne pozicije u rubnim zemljama (Rimland) kao i prolazi koji ih povezuju (Gibraltar, Suez, Aden, Singapur). Britanskim okruženjem već se početkom XX st. osjećala ugrožena Njemačka; kasnije je isti pojam upotrebljavao Sovjetski Savez u odnosu na kapitalističke zemlje; a u suvremenim uvjetima okruženje je definirano položajem NATO, CENTO i SEATO pakta, čemu treba dodati i posebne bilateralne aranžmane.

U međunarodnim odnosima zona Rimlanda ima izuzetno značenje – unatrag proteklih 100-tinjak godina to je najvažnije poprište svjetskih sukoba, uključujući ovdje i događaje iz II svj. rata;⁴ sličnu situaciju nalazimo i danas – to su sukobi u nizu nekadašnjih kolonija, Koreji, Vijetnamu ili na Blistoku. *Neriješena pitanja, granični sporovi i napetosti ili gerilski ratovi karakteristika su i drugih dijelova Svijeta,⁵ ali se samo ono što se dešava u Rimlandu nepodijeljeno definira kao svjetski značajan problem.* Suvremeni lokalni sukobi u ovoj zoni u principu uvijek privlače i interese velikih sila, zbog čega imaju i svjetsko značenje. Posebno se to očituje u novim koncepcijama SAD kojima se, lokalnim sukobima u zonama koje zahvaća Eisenhowerova doktrina,⁶ tj. strategijom »one by one«, nastoji postepeno utjecati na postojeće režime. Položaj u Rimlandu ima još jednu bitnu komponentu – *Izrael je primorska zemlja*, njegova je glavna fasada orijentirana prema Mediteranu, dakle, upravo prema onoj strani gdje leže njegovi saveznici i odakle može osigurati vojnu i ekonomsku pomoć, ili trgovačke veze. Ova je činjenica važna za odnos Rimlanda i prekomorskih sila – posljednjima je daleko teže preuzimati »obaveze« u državama koje su izolirane od mora. SAD mogu imati obaveze prema Japanu ili Južnom Vijetnamu, ali ne i prema Mongoliji ili Afganistanu.

Izbijanje na Mediteran ima i drugih implikacija – *u novije vrijeme upravo ovo južno krilo NATO-a izaziva sve veći interes.* Na Mediteranu se nalaze najvažniji teritorijalni prekidi ovog pakta (Francuska i Jugoslavija); ovdje je NATO konfrontiran s interesima Arapskog svijeta, zbog čega svaka prozapadnjačka država u ovom bazenu ima i te kako veliko značenje; a pogotovo onda kada se radi o položaju u istočnom dijelu Sredozemlja, koji pokazuje i posebne nedostatke – NATO je ovdje svakako izuzetno oslabljen sukobom Grčke i Turske, a Cipar se (još), nije uspjelo uvući u blokovske kombinacije; upravo preko istočnog dijela Mediterana moguć je sovjetski prodor na ovo more – najambici-

⁴ Ne treba pri tome, naravno, zaboraviti neke iznimke – ratna zbivanja u toku građanskog rata u Rusiji zahvaćala su i duboku kontinentalnu unutrašnjost Evroazije, zonu koja je u globalnoj strategiji poznata pod nazivom »Heartland«.

⁵ Gerilski ratovi u Mozambiqueu, Angoli, Boliviji i Venezueli.

⁶ Geopolitički položaj Izraela ima izuzetno značenje i po tome što se nalazi u zoni na koju se najizrazitije mogu primijeniti načela Eisenhowerove doktrine o popunjavanju političkih vakuuma nastalih nakon povlačenja i slabljenja britansko-francuskog kolonijalnog utjecaja poslije II svj. rata.

oznija i vodeća arapska država nalazi se u istočnom dijelu Sredozemlja (UAR); nafta i Sueski kanal su na istoku; udaljenost do SSSR-a ovdje je najmanja: zato je položaj Izraela toliko značajan, iako on ne pripada vojnim blokovima. Međutim, s njegovom prisutnošću na Blistoku treba računati pogotovo u uvjetima kada o njegovom priključivanju saveznicima u slučaju rata već postoje određena iskustva.

Položaj Izraela u Rimlandu prva je geopolitička činjenica koja toj zemlji daje izuzetno značenje.

Pored toga Izrael se nalazi u blizini *Sueskog kanala*, vitalne tačke koja osigurava povezanost Ramlanda. Iako je značenje V. Britanije danas manje nego ranije, ona s jedne strane neke tačke još uvijek čvrsto kontrolira (Gibraltar), dok je, s druge strane, slabljenje u ostalim dijelovima kompenzirano osiguranjem međunarodnog statusa prokopa (Sueski kanal), nedostatkom jačih pribrežnih država (Bab al Mandeb), ili izuzetnom prozapadnjačkom orijentacijom (Singapur).⁷ Velika Britanija je mogla biti, i bila je, zainteresirana da u blizini Sueskog kanala ima jednu prozapadno orijentiranu državu, iako nije mogla učiniti sve da to i postigne, budući da je morala osigurati i savezništvo Arapa.

Jedan od vođa cionističkog pokreta (H. Weizmann) pisao je još 1914. god. o budućoj ulozi Izraela u britanskoj interesnoj sferi na Blistoku – ukoliko V. Britanija bude ohrabivala instaliranje Jevreja u Palestinu, neće to značiti samo doprinos razvoju civilizacije u ovom prostoru, nego će takva jevrejska tvorevina od preko 1.000.000 stanovnika, ujedno biti i budni čuvar Sueskog kanala. Upravo Izrael predstavlja takvu jedinu nearapsku prozapadnjački orijentiranu državu, koja se nalazi u neposrednoj blizini kanala.

U bazenu Mediterana veću geostratešku vrijednost imaju one zemlje koje ostvaruju kopnenu povezanost izbijanjem na abale obaju mora koja su inače povezana tjesnacima, što predstavlja svojevrsnu suhozemnu konkurenciju pomorskim prolazima; štaviše, preko takvih dijelova postoji mogućnost prokopavanja i novih kanala. Za strategiju Zapada važno je da, osim kontrole Gibraltara, Španjolska izlazi na obje obale tjesnaca – na Sredozemlje i Atlantski ocean; nakon napuštanja vojnih baza u Maroku poraslo je značenje španjolskog mostobrana s druge strane Gibraltarskog prolaza; Turska kontrolira obje strane Moreuza, a isto je vrijedilo i za Egipat – značenje i funkcioniranje tjesnaca osigurano je najbolje onda ako samo jednoj državi pripadaju njihove obje obale, i ako te obale izlaze na mora s obiju strana odgovarajućeg moreuza. Suvremeni događaji oko Sueza to i potvrđuju – čim su se na obalama kanala konfrontirale dvije različite države, saobraćaj je bio obustavljen. Navedeno upućuje na izuzetnu važnost položaja Izraela – njegov teritorij povezuje dva mora i bez posredstva Sueskog kanala; to povezivanje izvršeno je na drugom najužem mjestu u ovom dijelu Svijeta; a zatim,

⁷ Britansko vojno-pomorska baza Johore kod Singapura još postoji, ali su počeli pregovori o njezinoj evakuaciji.

to je jedina nearapska prevlaka između Sredozemlja i Crvenog mora. Ove činjenice mogu imati dalekosežno značenje – danas postoje najozbiljniji planovi za prokopavanje novog kanala preko teritorija Izraela.⁸ Ni na jednom drugom mjestu Zapad ne može imati tako siguran i toliko »svoj« kanal kao onaj preko izraelskog teritorija – i prirodni i društveni faktori tome neobično pogoduju.

Pored toga, između naftonosnih područja Blistoka i Mediterana moguće je samo na dva mjesta položiti nearapske naftovode – direktno iz Perzije povezivanjem s turskim naftovodima i izbijanjem u Iskenderunskom zaljevu, dok drugu mogućnost pruža teritorij Izraela. Prva je va rijanta ekonomski i tehnički teže izvediva, a osim toga ona prolazi i kroz kurdsko područje što je naravno vrlo nepovoljno; zato kao jedina mogućnost ostaje polaganje naftovoda preko izraelskog državnog prostora.⁹ Značenje položaja i oblika Izraela kao svojevrsne barijere, čije pružanje uvjetuje prekid ili skretanje naftovoda, dovoljno je poznato – treba još samo podsjetiti da su ratom 1967. god. Izraelci zauzeli upravo onaj dio sirijskog teritorija preko kojeg prolazi čuveni TAP-line.¹⁰

Participacija na dva mora nema za Izrael onako veliko značenje kao što to u prvi čas može izgledati – prolazak kroz Tiranski tjesnac i Akapski zaljev može se pravno pobijati ili praktički onemogućavati. Pri tome važnu ulogu igra nekoliko geografskih faktora – tjesnac je duboko uvučen u arapsko kopno, dok Izraelu pripada samo nekoliko km obale na njegovom krajnjem vrhu; zaljev je vrlo uzak i relativno se lako kontrolira s obiju obala; tome doprinosi i postojanje otoka na njegovom ulazu – sve to daje znatne prednosti arapskoj strani. Ali za Izrael je izbijanje na Crveno more i te kako značajno jer mu ono omogućava, neovisno od posredstva Sueskog kanala, veze prema nerazvijenim zemljama Azije i Afrike. To pogoduje njegovoj orijentaciji u vanjskoj trgovini. Međutim, glavnina izraelske trgovine odvija se preko mediteranskih luka – Eilath i Akapski zaljev imaju za Izrael više potencijalno značenje, iako jedini put one nafte koju Izrael može dobiti sa nearapskog dijela Blistoka vodi preko ove luke, a neke sirovine iz depresije Mrtvog mora najlakše je izvesti upravo tim pravcem.

Geografski položaj Izraela na Blistoku važan je i iz drugih razloga – njegovi se današnji interesi poklapaju s interesima zapadnih sila izraženim u nastojanju usporavanja formiranja arapskog jedinstva i općenito ekonomskom i političkom slabljenju Arapskog svijeta.¹¹ Zbog toga je za

⁸ Jedanu zapreku njegovoj realizaciji predstavlja činjenica da će oko 2.000 god. opasti značenje svih postojećih pomorskih prolaza, budući da oni neće moći propuštati plovila od 250.000 pa čak i 500.000 DWT.

⁹ Već postoji naftovod Eilath – Haifa, iako malog kapaciteta. Naravno da pri tome značenje naftovoda ne treba preuveličavati, jer se suvremeni svjetski transport nafte sve više orijentira na tankersku plovidbu, koja koristi fleksibilnije mogućnosti za ponudu brodskog prostora, ne ograničavajući se na iste, nego birajući uvijek povoljnije partnere.

¹⁰ Zbog izraelskog teritorija skrenut je TAP-line sjevernije prema libanskom Sidonu, iako bi izraelska Haifa predstavljala njegov najlogičniji završetak.

¹¹ Sprečavanje formiranja arapskog jedinstva osnovni je interes Zapada, budući da bi sigurno najvažnija akcija jednog velikog, ujedinjenog čvrsto povezanog i snažnog Arapskog svijeta bila nacionalizacija nafte, što predstavlja zahvat koji treba sprečavati pod svaku cijenu. Međutim, treba podsjetiti da i bez ovako drastičnih poteza arapske zemlje postepeno dolaze do sve većih prihoda od

zapadne sile pogodno da upravo u središtu Blistoka imaju takvog saveznika – te iste sile imaju interesa i u drugim dijelovima Rimlanda, ali svagdje, ne samo da nemaju saveznike nego im se interesi osporavaju i oružjem. Razumljivo, prva je situacija daleko povoljnija, pogotovo u slučaju kada se može očekivati priznanje izraelske države, koja time na Blistoku postaje trajna činjenica.

Centralna geografska lokacija u arapskom Mashreku omogućava Izraelu izuzetno laku saobraćajnu i gospodarsku povezanost s okolnim arapskim državama. *Izrael predstavlja bitni faktor u ovom dijelu Svijeta, ali se nalazi u totalnoj izolaciji* – iako središnje položena zemlja historijski i ekonomski predestinirana za suradnju s okolnim regijama, predestinirana za trgovačko-reeksporno i tranzitno značenje, ona uopće ne sudjeluje u životu ove regije (arapski trgovački bojkot i dr.). To je nepovoljna i nelogična situacija koja bitno šteti svim zainteresiranim stranama.

Nalazeći se u centralnom dijelu Mashreka, Izrael je teritorijalno pocijepao inače kontinuiranu zonu Arapskog svijeta između Atlantika i Irana. Unatoč velikoj, i ne računajući izraelski teritorijalni prekid, prostorno kontinuiranoj povezanoj arapskoj zoni, unatoč mnogim pretpostavkama za jedinstvo, jedna od bitnih karakteristika Arapskog svijeta jest njegova nejedinstvenost, koja za sada još nije prevladana.

Arapski Bliski istok, između Libije i Irana, Turske i Arapskog mora, jedan je od čvorišnih prostora zemljine površine. Do I svj. rata u ovom se prostoru izdvajalo nekoliko životnih jezgri – 1) Fezan, Cirenaika i Tripolitaniya u Libiji kao graničnom prostoru, 2) Ponilje, 3) Pravi Levant, 4) Plodni polumjesec i 5) Arapski poluotok sa rubno položenim vrednijim dijelovima. Poslije I svj. rata težnje formiranju viših cjelina nisu ostvarene i arapski je Blistok rasparčan umjetnim granicama, dok je početak useljavanja izraelskog stanovništva značio uvođenje novog elementa, koji je poprimio karakteristike trajnog arapsko-izraelskog sukoba.

Teritorijalna pocijepanost arapskog Blistoka, kojeg Izrael dijeli na dva dijela, ima u odnosu na pojedine aspekte arapskog jedinstva znatan utjecaj. *Zbog centralnog položaja Izraela prekinut je teritorijalni kontinuitet upravo u središnjem dijelu Bliskog istoka – to predstavlja naročito nepovoljnu činjenicu. Svojim oblikom državnog teritorija i izlaskom na dva mora Izrael totalno onemogućava kopnene veze između UAR-a i ostalih istočnije položenih zemalja – a preko Negeva prolazili su uvijek važni historijski putovi između Egipta i zemalja Plodnog polumjeseca. Negativnost te činjenice je naglašena i time što Izrael odvaja najvažniju i najambiciozniju arapsku zemlju od ostalih partnera. Ovakva teritorijalna diskontinuiranost sigurno je slabila egipatsko – sirijsku*

vlastite nafte – tako je 1967. god. talijanska kompanija ENI sklopila sporazum sa Saudijskom Arabijom o stvaranju integralnog poduzeća za istraživanje, eksploataciju, tankerski prijevoz, rafinaciju, prodaju nafte i derivata i razvoj petrokemije, čime je prvi put pružena mogućnost da jedna arapska zemlja sudjeluje u svim fazama eksploatacije nafte.

uniju, pogotovo u uvjetima kada ni Egipat a niti Sirija nisu jake pomorsko trgovačke zemlje, pored toga što i vojnički ne predstavljaju maritimne države. Privlačenje Jemena u UAR trebalo je, uz ostale nedostatke, svladati i geografski faktor prostorne izoliranosti kao i faktor slabe kontinentalne i pomorske povezanosti. Izrael je pocijepao teritorijalni kontinuitet Arapskog svijeta, i to upravo u njegovom središtu, odijelio najvažnije partnere i onemogućio kontinentalne veze, toliko značajne za arapske zemlje koje nemaju maritimnu orijentaciju – navedeno ukazuje na očite geopolitičke elemente prostornog položaja Izraela.

Najvažniji dio izraelskog teritorija zahvaća zonu tzv. Plodnog polumjeseca – relativno plodnijeg i prohodnijeg, a historijski izuzetno važnog lučnog prostora između Sredozemnog mora i vrha Perzijskog zaljeva. One države i njihovi dijelovi koji participiraju u toj zoni uživaju velike prednosti. Svi »capitali« (prijestolnice) također se nalaze u Plodnom polumjesecu. On predstavlja životno najpovoljniju sredinu Blistoka – *povoljna je i politički važna činjenica da Izrael kao novo stvorena država nije ostao prikraćen u odnosu na ovaj vrijedan prostor*, štaviše, zauzeo je neke njegove vitalne dijelove. Međutim, participacija u jednom dijelu Plodnog polumjeseca ima za izraelske susjede i negativnih reperkusija – svojim položajem i oblikom teritorija on je posve odijelio Jordan od Sredozemnog mora i onemogućio tranzitni saobraćaj narušivši time, prema nekima, njegova prirodna prava. Upravo zbog Izraela Jordan je jedina država Pravog Levanta koja ne participira na obali Mediterana – to ima negativno značenje, pogotovo ako se uzme u obzir da između Amana i Akabe postoje vrlo slabe saobraćajnice.

Izrael zahvaća rubni dio Plodnog polumjeseca koji završava negdje na širini Mrtvog mora i Gaze – južnije se nalaze pustinje kojih je gospodarsko značenje i broj stanovnika neznatan. Ovakav položaj pruža Izraelu i određene vojničke prednosti – u ofenzivi on je u mogućnosti da relativno lako zauzme okolne praktički prazne pustinjske prostore, naročito prema Sinajskom poluotoku.¹² Navedeno ukazuje da geopolitički položaj Izraela predstavlja u sadašnjoj fazi izraelsko-arapskih odnosa značajan problem za arapske zemlje. Međutim, to ne znači da time nisu ispoljeni i nedostaci za izraelsku stranu. *Izrael se slično kao i mnoge zemlje u prošlosti, a za neke to vrijedi i danas, također nalazi u »okruženju«* – na svim njegovim granicama su arapske zemlje i muslimansko stanovništvo. Iako se u tom donekle izdvaja Libanon zbog svog velikog broja kršćana, ipak i on čini bitni dio tog okruženja. *Okruženje Izraelu arapskim zemljama jest trajna kategorija, o kojoj ta država mora voditi računa – njegovih oko 2,5 milijuna stanovnika direktno je okruženo masom od gotovo 40 milijuna Arapa*. Pri tome ne treba zaboraviti da je prirodni prirast arapskih zemalja viši nego u Izraelu, a da se nove intenzivne imigracije Jevreja više ne mogu očekivati. Upravo zbog navedenog okruženja težnja k miru bila bi prvenstveno u interesu samog

¹² Inače osnovna vrijednost Sinaja jest njegovo izolaciono i tamponsko značenje između povoljnijih životnih sredina Ponilja i Plodnog polumjeseca.

Izraela. To se ne odnosi samo na neposredna suvremena pitanja rata i mira nego i na razvoj regionalne ekonomske suradnje — Izrael i arapske zemlje su komplementarni i prirodni trgovački partneri koja će karakteristika imati trajno značenje.¹³ Položaj Izraela u okruženju geopolitički je danas vrlo nepovoljan, pa je tim važniji izlaz na Sredozemno more, koji ne ovisi o posredstvu Sueskog kanala.

TERITORIJALIZACIJA CIONISTIČKE IDEJE I PROSTORNO ŠIRENJE IZRAELA

Jedna od najvažnijih komponentnih cionističkih ideja iz kraja XIX st. jest težnja pronalaženja teritorija na kojem bi bilo omogućeno naseļavanje jevrejskog stanovništva. Takav su teritorij Jevreji konačno pronašli u Palestini dok drugim dijasporama (Armeni, Cigani) to nije uspјelo.¹⁴ Međutim, *ističući neosporno pravo postojanja izraelske države i raspolaganje određenim teritorijem*, ne ulazeći sada u pitanje njezinih granica, treba također isticati neprihvatljivu argumentaciju o historijskim pravima, koja je naročito neadekvatna u slučajevima kada sadržava biblijske implikcije.

Inače izuzetan stupanj emocionalne i historijske povezanosti Jevreja s određenim teritorijem predstavlja izraziti političko-geografski faktor, a u slučaju kada ta povezanost eskalira prema ispunjenju biblijskih obećanja i »prava«, u smislu širenja vlastitog teritorija između Eufrata i Nila, poprima krajnje negativno geopolitičko značenje. Izraelsko širenje u smislu stalnog povećavanja državnog teritorija zasluđu posebnu pažnju — *poslije svršetka II svj. rata to je u Svijetu jedinstven primjer širenja teritorija silom i ratnim operacijama*. Zato je zauzimanje stava u ovom pitanju jedna od najvažnijih dilema suvremenog Svijeta.

Druga neprihvatljiva cionistička ideja odnosi se na viziju takve države u kojoj bi Jevreji bili jedino i isključivo stanovništvo. Prve ideje T. Herzla o teritorijalizaciji jevrejskog stanovništva nisu posebno isticale Palestinu — njegova »Jevrejska država« mogla je nastati bilo gdje, ali svakako u nekom nenaseljenom prostoru. 1902. god. Herzl je predviđao naselјavanje Jevreja u El Arishu (i drugim dijelovima Sinajskog poluotoka), na Cipru i Iraku. Isključujući Cipar imigracija bi se u tim slučajevima odnosila na biblijsku Veliku Palestinu. Ali je Herzl čak prihvaćao i britansku ideju o naselјavanju u Ugandi (1903. god.), gdje bi bijelo

¹³ Neposredni granični kontakt država uvijek rezultira više ili manje razvijenim gospodarskim vezama, čak i u slučaju politički vrlo nepovoljnih odnosa i najvećih ideoloških razlika. Zbog političkih razloga naše su gospodarske veze s Albanijom vrlo oskudne — ali sama činjenica da smo neposredni granični susjedi, aktivirala je bar izvjesnu ekonomsku povezanost, koja bi na današnjem stupnju odnosa sigurno izostala da se Albanija nalazi na nekom drugom, vrlo udaljenom i saobraćajno slabo povezanom prostoru.

¹⁴ Sovjetska armenska socijalistička republika na Kavkazu u nedostatku jednog »Zakona o povratku«, nema takve uvjete da okupi armensku dijasporu. Pored toga historijski prostor nekadanje Velike Armenije nalazi se nešto jugozapadnije u Turskoj.

savezništvo očito odgovaralo Velikoj Britaniji. Međutim, cionistički pokret to nije prihvatio, pa je Palestina iza Balfourove deklaracije 1917. i formiranja britanskog mandata 1922. god. postala zona useljavanja.

Formiranje izraelskog teritorija. Oblici državnog teritorija i granice na Blistoku više su rezultat utjecaja velikih sila negoli vlastitog nacionalnog razvoja – jedino je suvremeni Izrael izvršio jače teritorijalne i granične promjene za svoj račun. Širenje izraelskog teritorija jedna je od najbitnijih političkih i geografskih činjenica u razvoju ove države. *Historija stvaranja Izraela u mnogome je historija borbe za životni prostor, kojeg se površina postepeno, ali stalno povećavala.* Ovo teritorijalno širenje implicirano je u samoj ideji okupljanja jevrejske dijaspor – da bi se omogućilo useljavanje barem jednog dijela jevrejskog stanovništva, drugim riječima da bi se omogućila godišnja instalacija od oko 100.000 ljudi, što je rezultat godišnje imigracije i prirodnog prirasta, nije dovoljno samo kultiviranje vlastitih unutrašnjih neproduktivnih dijelova (pustinja Negev) nego i širenje u okolne prostore. Tu tendenciju najbolje ilustrira najnovije naseljavanje jevrejskog stanovništva u Cisjordaniji, ili osvojenom dijelu Sirije, gdje se organiziraju vojni kibutzi.

Borba za životni prostor manifestirala se u posljednjih 50-tak godina na različite načine – kupovanjem zemlje od arapskih veleposjednika koji su često živjeli u velikim gradovima izvan Palestine i prisilnim iseljavanjem zakupničkih Arapa; ovaj je proces potican i ilegalnim useljavanjem jevrejskog stanovništva u vrijeme britanskog mandatnog razdoblja; *konfiskacijom arapskih posjeda u skladu sa »Zakonom o vlasništvu odsutnih osoba«* primjenjivanom krajem 1940-tih i početkom 1950-tih godina; *konfiskacijom zemlje i iseljavanjem arapskog stanovništva iz tzv. »zona sigurnosti«* koje je određivala vojna administracija (ukinuta u prvoj polovici 1967. god.) u strateški važnim dijelovima države, odlučnim (navodno) za njezinu sigurnost; i konačno, osim rata 1948/49, najveće teritorijalno širenje ostvaruje Izrael 1967. god. kada je sa oko 21.000 povećan na nešto preko 60.000 km². Izraelska objašnjenja o opravdanosti ovakvih zahvata teško su prihvatljiva – prema njima Arapi raspoložu dovoljno velikim ostalim teritorijima i nisu prostorno toliko ograničeni kao Jevreji; pri tome se naravno ispušta iz vida da se ovdje ne radi toliko o veličini teritorija koji u prirodnim uvjetima Blistoka mogu često biti posve bezvrijedni – veću važnost imaju manji prostori Plodnog polumjeseca koje je zauzeo Izrael, negoli arapske pustinje; pored toga »Velika Palestina« Davida i Solomona nije za Arape nikada imala toliko značenje kao za Jevreje.

Prema Bibliji¹⁵ životni prostor Jevreja nalazi se između Eufrata i Nila – taj je teritorij obećao Jehova Abrahamovom potomstvu. Teško je u potpunosti shvatiti da li ovakvi elementi mogu igrati stvarnu ulogu u izraelskoj politici, ili služe samo kao mobilizacioni faktor javnog mnjenja. Tako je 1951. god. Ben Gurion izjavio da je Izrael zauzeo do sada samo jedan dio svog teritorija; slično se ponovilo i slijedeće godine, a 1956. god. nekoliko dana iza tripartitne agresije, kada su Izraelci duboko pro-

¹⁵ »Postanje«, glava 15, stih 18.

drli u Sinaj, uslijedila je izjava kako izraelska armija nije, i kako neće, napasti egipatski teritorij. Jedna izjava Aba Ebana bila je umjerenija – Izrael istina nema ambicija za Eufratom ili Nilom, ali ima prema Libanu, Jordanu i Siriji, što se isuviše poklapa sa svim unilateralnim izraelskim planovima o iskorištavanju voda Plodnog polumjeseca (Izrael je čak za sebe tražio i Litani koji se čitav nalazi u Libanu), i teritorij-nim akvizicijama iz rata 1967. god. *Teritorijalizacija Izraela u biblijskim granicama neprihvatljiv je izraz inače opravdane potrebe postojanja izraelske države.* Prve nagovještaje o nešto tačnijoj lokaciji jevrejske države imamo iz 1916. god. – u okviru Palestine trebale su tada da uđu vode Litania, Jordana i snježanici Hermonskog gorja; navedeno jasno upućuje da je već zarana pokušavano osigurati važne izvorišne dijelove, što će predstavljati trajniji aspekt izraelskih teritorijalnih aspiracija. Po Balfourovoj deklaraciji 1917. god. Izrael je trebao zauzimati teritorij od Litania (danas u Libanu) do Akabe, od El Arisha (na Sinajskom poluotoku) gotovo do hedžaske željeznice.¹⁶ Međutim, tek s formiranjem Palestine kao britanskog mandatskog područja 1922. god. tačno se određuju granice Palestine¹⁷ – tada je ona zauzimala oko 27.000 km². Prihvaćanje Jordana za granicu, jasan je, s jedne strane, izraz tendencije da se u inače geografski dosta neizdiferenciranom kraju pronađe prirodni element koji bi mogao definirati jednu negeometrijsku granicu, i da se, s druge strane, obim pribrežnim tvorevinama (Palestini i Transjordaniji) osigura participacija na jedinom značajnijem toku ovog područja.

Povlačenje granica na Jordanu sadrži potencijalnu opasnost sukoba ne samo oko korištenja vode nego i oko problema priraštaja (*accessio*) teritorija, budući da Jordan dosta meandrira i akumulira nanose. Iako ovakva vrst povećanja teritorija ne može predstavljati suštinski problem, može se koristiti u slučajevima kada se umjetno želi izazvati granične sporove u svrhu postizavanja nekih drugih ciljeva.

Već je navedeno da je *stalno povećanje izraelskog prostora jedna od najbitnijih karakteristika teritorijalizacije cionističke ideje.* U doba apsolutno prevladavajućeg arapskog stanovništva u Palestini (do kraja 20-tih i početkom 30-godina XX st.). Jevreji žive uglavnom u 4 sveta grada (Safed, Tiberijas, Hebron, Jerusalem). Njihov teritorij povećan je britanskim prijedlogom o stvaranju Izraelske države (Peelova komisija 1937. god.) na oko 5.000 km², pri čemu je zanimljivo istaknuti da je to upravo veličina onog prostora koji je Izrael praktički iskorištavao do lipanjskog rata 1967. god. – od oko 21.000 km² polovicu zauzima pustinja Negev, dok se od ostalih 10.000 km² koristi danas zapravo samo oko 5.000 km².

¹⁶ Prema Sykes-Picotovom sporazumu iz 1916. god. podijeljene su samo interesne sfere u pretpostavljenoj arapskoj konfederaciji na Blistoku.

¹⁷ Treba podsjetiti da je »Društvo naroda« odobrilo jednu britansku rezoluciju kojom će se domovinom Jevreja smatrati samo prostor do rijeke Jordana. Time Jordan dobiva granično značenje, što je ne samo u skladu s nekim geografskim karakteristikama ovog prostora nego udovoljava i potrebi podjele vode između pribrežnih država.

Prijedlog podjele britanske Palestine 1947. god. od strane UN uslijedio je godinu dana nakon prijedloga »Jevrejske agencije«, koji je sa-državao ideju konfederacije arapskog i izraelskog dijela, ali i drugih arapskih država Blistoka.

Uzimajući 1947. god. u podjeli UN kao kriterij, raspored arapskog t jevrejskog stanovništva, potrebu participacije obaju dijelova na obali Mediterana, Jordanu, Mrtvom moru, Negevu i unutrašnjem brežuljkastom kraju, oblici predviđenog arapskog i izraelskog državnog teritorija su takvi, da su uvijek nametali ideju o nužnoj povezanosti dvaju dije-lova u neku vrstu zajednice. Prema planu UN »Arapska palestinska država« imala bi 4 odijeljena teritorija, koji bi na dva mjesta bili spo-jeni praktički zanemarivom širinom graničnog kraja, dok je Jaffa pred-stavljala posve odijeljenu eksklavu. Arapi su dobili relativno vrijedan brežuljkasti prostor Samarije i Judeje s izlazom na Jordan i Mrtvo more što im je osiguralo vodu i neke mineralne sirovine – situacija koja je re-lativno povoljna, ako se izostavi nedostatak izlaza na more. Na sjeveru su dobili dio Galileje, istina s izlaskom na more, ali i bez odgovarajućih luka (Haifa i Tel Aviv pripali su Izraelu). Treći dio bio je prostor Gaze s dijelom Negeva, svakako najmanjeg značenja. Posebnu eksklavu u Izraelskom teritoriju činila je arapska Jaffa.

»Izraelska palestinska država« također je sudjelovala jednim dijelom u agrarnom prostoru Galileje i vodama Jordana, ali i s izuzetnim pred-nostima jer je već tada raspolagala jezerima Huleh i Tiberias; imala je zatim centralni dio obale s dvije najvažnije luke i, kao treće, najveći dio pustinje Negev, prirodno istina nepovoljnog, ali perspektivno zna-čajnog prostora za naseljavanje, u uvjetima provedene irigacije. Pored toga trebalo je kao »corpus separatum« izdvojiti Jerusalem pod admini-straciju UN. Tako je čitava Palestina bila podijeljena na 8 prostornih jedinica sa tri različita statusa – razumljivo da je funkcioniranje ovakvog organizma teško moguće. Za »Izraelsku palestinsku državu« bilo je pred-videno oko 15.000, a za »Arapsku palestinsku državu« oko 12.000 km².

Novo povećanje izraelskog (ali i transjordanskog, odnosno jordanskog teritorija) uslijedilo je iza rata 1948/49. god. Tada su obje strane – i iz-raelska i arapska – zaboravile predviđeno postojanje »Arapske palestin-ske države«. Izrael se tada povećao za gotovo 6.000, a Transjordanija za preko 6.000 km². Izrael je u ratu stekao i čitavu morsku obalu (osim Gaze) dio Negeva,¹⁸ djelomično južno Samarijsko visočje i dio Jerusa-lema, dok je najveći dio Cosjordanije i historijsku jerusalemsku jezgru stekao Jordan.¹⁹

Ekonomsko-geografsko značenje nastalih promjena bilo je veliko – ne samo da je Izrael povećao svoj teritorij novo zauzetim krajevima ne-go je povećao i raspoloživi unutrašnji prostor na račun preko jednog

¹⁸ Da bi se udovoljilo načelu efektivnosti, Izrael smatra neobično važnim da u uvjetima neprizna-vanja nedemarkiranih granica i moguće cirkulacije beduinskih plemena, stvarno naseli i kontrolira pustinju Negev, odnosno bar njezine značajnije dijelove.

¹⁹ Nove granice koje se poklapaju s linijom primirja iz 1949. god. nelogične su s ekonomskog, geografskog, etničkog i drugih stanovišta. Međutim, ne treba zaboraviti da slična, pa čak i oštrija, kritika vrijedi i za onu podjelu i one granice koje su predložile UN 1947. god.

milijuna izbjeglih ili protjeranih Arapa. S druge strane, Jordan je stekao dijelove koji su činili njegov gospodarski najrazvijeniji i najnaseljeniji sektor, zatim obje obale toka Jordana što je bila povoljna mogućnost za razvoj natapanja, dok je Amann – jedini veći gradski centar, dobio u starom Jerusalemu značajnu dopunu.

Značajno je da je u svim teritorijalnim promjenama Izrael osigurao kontinuitet u participaciji na Akapskom zaljevu – time je istaknuta uloga Izraela kao kontinentalnog mosta i teritorijalnog prekida Arapskog svijeta kao trajna činjenica, koja arapskim susjedima nameće velike probleme, dok Izraelu daje prednosti za koje su zainteresirane i velike sile.

Najnovije teritorijalne promjene iz 1967. godine i strateško značenje novo osvojenih krajeva. Iako se o postojanju međusobne izraelsko-arapske opasnosti može često govoriti samo kao o mobilizacionom faktoru javnog mnjenja, najnoviji događaji i suviše se podudaraju s idejom stvaranja velikog historijskog Izraela. *Najnovijim osvajanjem Izrael je povećao svoj teritorij na nešto preko 60.000 km².* Izraelska teritorijalna osvajanja 1967. god. imaju dvojake karakteristike – s jedne strane radi se o osiguranju nekih gospodarski i strateški vitalnih tačaka, dok sam zauzeti teritorij, u smislu veličine, ima relativno manje značenje. S druge strane neki teritoriji važni su upravo zbog svoje veličine, s obzirom da pružaju povoljne ekonomske perspektive za razvoj agrarnih djelatnosti i naseljavanje stanovništva. U skladu s navedenim moguće je s izvjesnom sigurnošću govoriti o područjima koja će Izrael nastojati zadržati, odnosno onima sa kojih će se povući.²⁰

Izraelska osvajanja bila su upućena prema svim graničnim državama osim prema Libanu, koji kao »komadić Evrope« uživa na Bliskom istoku posebni status. Iako su Jevreji u svojim teritorijalnim ambicijama, vezanim na sjeveru prvenstveno uz pitanje osiguranja vode, nekada računali i sa čitavim tokom Litania, u ratu 1967. god. izraelsko-libanska granica nije promijenjena.

U prvu grupu osvajanja, gdje su važnije određene tačke negoli veličina teritorija, treba ubrojiti okupirane dijelove *Sirije. Izrael je zauzeo čitavu demilitariziranu zonu osiguravši na taj način u potpunosti čitavo Galilejsko jezero, koje u svim planovima melioracija predstavlja glavni akumulacioni bazen.* Pored toga, osigurane su obje obale toka Jordana kao i dio teritorija kojim je Sirija (kod Gadota) čak prelazila na desnu obalu rijeke; Izrael je zatim osigurao najvažniji »ain« (vrelo) ovog područja – čuveni Dan, jedan od glavnih izvorišnih krakova Jordana. (Vrelo Dan se, doduše, i nekada nalazilo na izraelskom teritoriju, ali neposredno uz sirijsku granicu što je za Izrael bilo prilično nepovoljno.) U strateškom smislu Izrael je zauzeo vrlo pogodna uzvišenja sirijskog visočja s kojih se lako kontroliraju dolina Jordana i Galilejsko jezero, koje je ovdje već preko 200 m ispod razine mora. Zauzeto je i izvorište rijeke Banias, također jedan od najvažnijih izvorišnih krakova Jordana. Ova-

²⁰ Ovdje se u ovom času ne uzimaju u obzir mogući pritisci svjetskog javnog mnjenja, ili samo velikih sila, što sve predstavlja elemente sa kojima treba računati prilikom konačnih rješenja teritorijalnih pitanja.

kvim teritorijalnim širenjem Izrael je u potpunosti onemogućio arapske planove o skretanju voda Hasbania i Baniasa preko sirijskog i jordanskog teritorija do Jarmuka. Ispunjenjem ovog projekta, kojem je bio posvećen i arapski summit početkom 1964. godine, Izraelu bi ostalo samo izvorište Dana. Razumljivo je da bi ovakvo skretanje vode teško moglo naći opravdanje u međunarodnom pravu. Do realizacije arapskih planova nije došlo iz više razloga. Jedan je od njih i vojni ispad Izraela protiv Sirije 1965. god. kojim su neki započeti radovi prekinuti. Svojom današnjom kontrolom u ovom prostoru Izrael je za sebe osigurao najveću moguću količinu vode i spriječio realizaciju svih planova o njezinom skretanju.

Na sirijskom okupiranom dijelu Izrael je došao u posjed još jedne vitalne tačke – dijela najdužeg i najvažnijeg naftovoda na teritoriju arapskih zemalja između Bahraina i Sidona (Tap-line) što, međutim, ne predstavlja značajniju činjenicu, budući da arapske zemlje kontroliiraju njegov sav ostali dio.²¹ U okupiranoj sirijskoj zoni već je počelo osnivanje vojnih kibutza, što jako podsjeća na slično osnivanje naselja pod zaštitom Hagane u vrijeme britanskog mandata. Zato sve izloženo ukazuje da Izrael u najvećoj mjeri smatra ovaj zauzeti dio svojim stalnim posjedom. Štete koje su učinjene Siriji su velike – međutim, povoljna je okolnost s jedne strane, što Sirija raspolaže sa dijelovima drugih dvaju tokova (Orontes, Eufrat), a s druge strane, izgubljeni dijelovi ne čine vitalne prostore sirijskog državnog teritorija, koji ima svoju životnu okosnicu dublje u kontinentalnoj unutrašnjosti, vezanu uz druge gradske centre meridionalnog pružanja (Alep, Hama, Homs, Damask) s drugim izvorima vode i s takvim gospodarskim i saobraćajnim osnovama koje nemaju veze s izgubljenim teritorijima. Sirija je, istina, izgubila grad Al Qunaitrah, ali je njegovo značenje malo.

[Cisjordaniju također treba ubrojiti u teritorij sa kojeg je teško očekivati izraelsko povlačenje. Cisjordanija predstavlja upravo najvažniju historijsku »Core region« izraelske državnosti; kraj ima i agrarnih mogućnosti, a klimatski je nešto pogodniji;²² tok Jordana osigurava nova natapanja, dok obala Mrtvog mora pruža nove raspoložive sirovine za kemijsku industriju i naročito izvoz; pored toga ovo je i dovoljno velik prostor (oko 6.500 km²) na kojem se može useliti znatan broj nove izraelske imigracije na zemlji arapskih izbjeglica i na novo melioriranim površinama; i na kraju, ovdje je Jerusalem čije je emocionalno-političko značenje za Jevreje uopće ne može precjenjivati. Ovih nekoliko razloga jasno upućuje da je povlačenje izraelskih trupa i s ovog prostora teško očekivati, iako zbog znatnog učešća arapskog stanovništva, pogotovo onog zatečenog u izbjegličkim logorima, nije nemoguće očekivati i neki posebni status ovog teritorija u okviru izraelske države.

²¹ Treba podsjetiti da pri sadašnjem stupnju ekonomsko-političkih odnosa između zemalja proizvođača i zemalja korisnika nafte ne dolazi u obzir ozbiljniji prekid proizvodnje i transporta nafte na zapadna tržišta.

²² Jerusalem se nalazi na oko 800 m visine u klimatski nešto povoljnijim uvjetima; količina padalina prelazi 365 mm, a apsolutni minimumi temperature mogu se spustiti i na -3°C. Zimi se može javiti i obilniji snijeg.

Zauzimanje Cisjordanije ima osim ekonomskog i veliko strateško značenje. Teritorij Izraela znatno je proširen na oko 70-tak km, i to upravo u onom centralnom dijelu koji je do rata 1967. god. bio zapravo samo 15 – 17 km široki koridor između sjevernog i južnog dijela države. Razumljivo da je ovo za Izrael bilo vrlo nepovoljno, budući da centralni državni prostor mora vršiti ulogu okupljanja i raspolagati važnim teritorijem, ne ograničavajući se praktički samo na ulogu prolaznog koridora. Pomicanjem granice prema istoku Izrael je bar nešto povećao svoju dubinu ratišta,²³ iako se taj pojam zbog izuzetno malih dimenzija državnog teritorija, može ovdje samo uslovno upotrebljavati.

Za razliku od relativno manjih šteta pričinjenih Siriji negativne posljedice koje osjeća Jordan neusporedivo su veće – Jordan je djelomično izgubio vodu, zatim sve agrarne zone s desne obale, velik dio kemijskih sirovina Mrtvog mora i Jerusalem, osim Amanna jedini veći gradski centar države.

U drugu grupu izraelskih osvajanja moguće je ubrojiti ona kod kojih je kontrola određenih tačaka daleko važnija od zauzetog teritorija, iako on ponekad može biti i znatne veličine (Sinajski poluotok). Zauzevši istočnu obalu Sueskog kanala, Izrael je postao daleko značajniji međunarodni faktor na Bliskom istoku odgovoran za prekid plovidbe, čime izaziva na strani UAR izuzetno velike ekonomske štete lišavajući tu državu prihoda od plovidbe kanalom,²⁴ na zapadnoj obali poluotoka zauzeta su važna naftonosna polja, koja unatoč relativno maloj reprodukciji, mogu značiti bitni doprinos izraelskoj bilanci; pored toga, Izrael je sa Sinajem stekao i određeni glacis, tamponsku zonu između Ponilja s jedne i srednje Palestine s druge strane kao prostora koji predstavljaju životne okosnice dviju država; i kao posljednje, zauzeo je Sharm el Sheikh i otoke Tiran i Sanafir, strateški odlučne tačke na ulazu u Akrapski zaljev. Moguće je, dakle, pretpostaviti da osvajanje Sinajskog poluotoka ima za Izrael značenje po drugim, a ne teritorijalnim aspektima – kontrola važnih tačaka služi očito kao pritisak za rješavanje ne samo pitanja sueske i akapske plovidbe nego i priznanja Izraela kao države. Zato je priлично realno očekivati da će Sinajski poluotok biti prva zona koju će napustiti izraelske trupe, a čija će evakuacija u diplomatskoj igri biti iskorištena kao »ustupak« i pokazivanje dobre volje, koja onda mora izazvati pružanje ustupaka i sa druge strane.

Postepenim teritorijalnim širenjem, useljavanjem jevrejskog stanovništva i iseljavanjem Arapa ovaj dio Svijeta doživio je u posljednjih 50 godina neocjenjivo značajne promjene – djelomično to ilustriraju i slijedeći podaci:

²³ I prijedlog podjele UN iz 1947. god. je takav da je uopće isključio svaku ideju o dubini ratišta. Šta znače dimenzije u izraelskim razmjerima najbolje ukazuje činjenica da je jedna od glavnih gradskih aglomeracija (Tel Aviv – Jaffa) bila samo oko 23 km udaljena od jordanske granice. Male dimenzije osvojenih teritorija, u što je čak moguće ubrojiti i Sinaj, u velikoj mjeri objašnjavaju brze početne vojne uspjehe jednog izrazito munjevitog rata.

²⁴ Gubitak prihoda od kanala kompenziraju danas Saudijska Arabija i Kuwait.

1) U otomanskoj fazi na početku britanskog mandata Jevreji su naseljeni u nekoliko gradova: naročito u 4 sveta grada – Jerusalem, Safed, Tiberias i Hebron; u Palestini tada živi oko 550.000 Arapa i oko 80.000 Jevreja; približno 90% zemlje je u rukama Arapa.

2) 1937. god. Peelova komisija predlaže stvaranje Izraelske države na oko 5.000 km²; u isto vrijeme (1940. god.) u Palestini ima oko 1.050.000 Arapa i oko 450.000 Jevreja.

3) 1947. god. UN predlažu podjelu na »Izraelsku palestinsku državu« sa oko 15.000 i »Arapsku palestinsku državu« sa oko 12.000 km²;

1946. god. stanovništvo Palestine imalo je ovakav raspored:

	Jevreji	Arap	Ukupno
Jevrejska palestinska država	498.000	497.000	995.000
Arapska palestinska država	10.000	725.000	735.000
Grad Jerusalem	100.000	105.000	205.000
Ukupno	608.000	1.327.000	1.935.000

4) Ratom 1948/49. teritorij Izraela povećao se na oko 21.000 km²; 1948. god. bilo je u novim granicama oko 650.000 Jevreja, dok je oko 1,3 mil. Arapa izbjeglo iz zemlje; 1948 – 1966. uselilo je u vrijeme najjačih imigracija oko 1.500.000 Jevreja; arapski posjedi prelaze u ruke Izraela.

5) Ratom 1967. god. osvojeni su znatni teritoriji, površina države povećana je na nešto preko 60.000 km²; 1967. god. Izrael je imao 2.500.000 stanovnika od čega do 300.000 Arapa i drugih etno-religioznih manjina; oko 1,5 milijuna Arapa našlo se iza lipanjskog rata u izraelskim granicama. Utvrđenih podataka nema, ali se računa da je oko 200.000 Arapa prešlo na lijevu obalu Jordana.

Geopolitički i teritorijalni aspekti izraelsko-arapskih odnosa bitno su vezani uz ostale političko-pravne probleme oko kojih se sukobljavaju zainteresirane države. Značenje ovih geopolitičkih i teritorijalnih komponenata daleko je veće, i u suprotnosti je s inače neobično malim brojem stanovnika ovog prostora i njegovim malim dimenzijama.

PROBLEMI REGIONALNE SURADNJE NA BLISKOM ISTOKU

Po svom prostornom položaju i drugim geografskim karakteristikama, svojom gospodarskom komplementarnošću, zajedničkom participacijom na nekim prirodnim izvorima, zbog sličnih ekonomskih problema i tradicionalne povezanosti, sve zemlje Blistoka predestinirane su za regionalnu suradnju. Takvu je suradnju najnužnije, a u središnjim političkim odnosima i najlakše, ostvariti u dva aspekta – zajedničkom iskorištava-

*nju jordanskih voda, koje će sve do desalinizacije morske vode imati odlučujuće značenje u ovom dijelu Svijeta, i međusobnom vanjskotrgovinskom razmjenom.*²⁵

U životnim uvjetima jedne ekstremno nepovoljne klime, koja je definirana izohijetom od 250 mm padalina i maksimalnom temperaturom koja prelazi 40°C, raspolaganje vodom ima danas izuzetno egzistencijalno i gospodarsko značenje – *voda u ovim širinama predstavlja bitni faktor u sferi političkih odnosa i ratnih sukoba*. Slične su karakteristike vrijedile i u prošlosti²⁶ – potamsko-antička politička čvorišta Blistoka koristila su dvije kontradiktorne prednosti položaja i geografske sredine. Izolacija i nepristupačnost pustinju koncentrirali su život na neke povoljnije dijelove uz velike tokove; a ti su tokovi omogućili komunikativnost i ostvarenje kontakata različitih prostora.

Osnovni problem raspolaganja vodom u ovom prostoru jest njezina pravična podjela, pri čemu je svaki kriterij takve pravičnosti lako i braniti i napadati. Međutim, *i u uvjetima najpravičnije podjele jedan prirodno-geografski faktor ima izuzetno značenje – količina vode uopće ne može zadovoljiti rastuće potrebe, koje se ne ograničavaju samo na razvoj intenzivnog agrara nego i industrijsku upotrebu*. Suvremena industrija zahtijeva ogromne količine vode, kojom ovaj prostor ne raspolaže. Odlučnim faktorima koji u nerazvijenim zemljama otežavaju razvoj industrije – nedostatku kapitala, tehničkih mogućnosti, niskoj produktivnosti i dr. – treba kao jedan od najbitnijih faktora priključiti i nedostatak vode.²⁷

Sva, pa i najpovoljnija, rješenja oko korištenja jordanskih voda kao najvažnijih vremenski su jako ograničena – tek *desalinizacija morske vode* može u potpunosti i na svačije zadovoljstvo riješiti postojeće probleme pri čemu u uvjetima izobilja vode, ona prestaje biti značajniji faktor međunarodnih odnosa ovog prostora. Međutim, desalinizacija vode traži izuzetno velika finansijska sredstva, kojima ni Izrael, a niti arapske zemlje za sada ne raspolažu. Tek sa prihodima od nafte, a u uvjetima kada ti prihodi zaista budu namijenjeni socijalnom razvoju, a ne individualnom bogaćenju, moći će zemlje Blistoka računati sa svojim jačim gospodarskim razvojem. Do tada sve će mjere imati samo paliativno značenje, a gospodarski razvoj zadovoljavat će, iako u različitoj mjeri, samo egzistencijalne potrebe brzo rastućeg stanovništva – relativne razlike razvijenih i nerazvijenih zemalja i dalje će se povećavati.

Problem podjele jordanskih voda. Na rijeci Jordanu participirale su sve do lipanjskog rata 1967. god. četiri države – Liban, Sirija, Izrael i Jordan. Najmanje značenje ovaj tok ima za Liban, a kao jedini tok naj-

²⁵ Navedeno još više akcentira apsurdnost suvremenog političkog položaja u kome se našao Izrael – njegova totalna izolacija od vlastitog regionalnog zaleđa podsjeća na status ghetta u kojem se sada našla čitava jedna država.

²⁶ Uzimajući u obzir položaj i vezanost velikih zajednica uz korištenje vodenih površina, moguće je historijski razvoj promatrati i kao smjenu potamskog, mediteranskog i atlantskog (oceanskog) razdoblja.

²⁷ Blistok raspolaže sa 4 moguća izvora voda – velikim alogenim i manjim autogenim tokovima, krškim vrelima ili bunarima koji raspolažu fosilnom vodom, odnosno onom koja je ponirala, i rosom, koja u ovim prilikama može biti izuzetno značajan faktor.

veće mu je značenje za Izrael. Za sve je države nepovoljna činjenica: položaj Jordana u rubnom graničnom prostoru. Problemi koji se javljaju nisu samo u podjeli količine vode, nego i zasljanivanju toka koji koristi nizvodniji partner, u prirodnim nepogodnostima poniranja Jordana u duboki graben, i u nužnosti odvođenja vode izvan porječja, što nameće posebne probleme u međunarodnom pravu. Međutim, najvažniji problem koji pogađa arapske zemlje nije toliko gubitak vode za vlastito povećanje proizvodnje, nego činjenica da će nova natapanja za Izrael značiti prvenstveno i nove mogućnosti za privlačenje imigracije i shodno tome brojačano i vojno jačanje izraelske države u odnosu prema ostalim arapskim zemljama. Izrael, Sirija i Jordan najvažniji su partneri u ovom hidrografskom sukobu, a sektor između Baniasa i ušća Jarmuka najosjetljiviji je dio izraelsko-sirijsko-jordanske granice. Najnemirniji dio granice bio je zapravo na sirijsko-izraelskom sektoru, što je sasvim razumljivo, – ovdje su sukobi oko vode najteži s obzirom na postojanje Galilejskog jezera kao glavne akumulacije; preko sirijskog teritorija moguće je izvršiti skretanje izvorišnih krakova Jordana, a uz granicu se nalaze urela Dana i Baniasa; iz Sirije je (navodno) djelovala od 1965. god. gerilska organizacija Al-Fatah; Sirija je bila najvažniji saveznik Egipta i partner UAR, a i danas se odlikuje progresivnijim režimom.

Godine 1949. stvorena je uz izraelsko-sirijsku granicu demilitarizirana zona, čiji je status predstavljao stalni izvor sukoba. Izrael smatra da u zoni ima potpuni suverenitet, što su mu pobijali i Sirija i UN. U zoni je Izrael vršio vojne upade, hidrografske zahvate i lišavao Arape zemlje (nakon čega su se oni priključili izbjeglicama u Siriji) i počeo vlastitu obradu zemlje. Status zone vrijeđala je i Sirija ali rjeđe i praktički bez posljedica. Vijeće sigurnosti više je puta osudio Izrael zbog incidentata u zoni a pogotovo 1955. god.²⁸ Prvi problem koji se javio bila je melioracija jezera Huleh. Već su 1914. god. dva sirijska investitora osigurala od turske vlade koncesiju za melioraciju ovog područja, koja je 1934. god. došla u posjed Jevreja i početkom 1950-tih godina Izrael je unilateralno izvršio melioraciju ove zone.

Da bi se doprinijelo rješavanju pitanja izbjeglica njihovim instaliranjem na novim melioriranim površinama, UN su 1952. god. angažirale američku »TVA«²⁹ na izradi odgovarajućeg programa o korištenju jordanских voda, bez obzira na postojeće državne granice. Ovaj projekt, poznat kasnije pod imenom »Johnstonovog plana«, predviđao je djelomično korištenje izvorišnih krakova Jordana za natapanje sjevernog dijela Izraela, Galilejsko jezero kao najvažniju akumulaciju za vode Jordana i Jarmuka i natapanje lijeve i desne obale Jordana nizvodnije od jezera. Prema Johnstonovom planu Izrael bi dobio 394, Jordan 774, a Sirija 45 mil. m³ vode. Osnovni prigovor Izraela odnosio se na nedovoljnu količinu dodijeljene vode, dok su Arapi bili protiv pretvaranja Galilejskog jezera u glavni akumulacioni bazen, jer suverenitet nad tim jezerom pripada Izraelu, što znači da bi on mogao isključiti Arape od

²⁸ Te su godine Izraelci ubili 56 Arapa na sjeveroistočnom dijelu Galilejskog jezera. Godine 1962 Izrael je vojskom napao dva sirijska sela, što je također osuđeno u UN.

²⁹ »Tennessee Valley authority«.

korištenja vode.³⁰ Godine 1954. i »Arapska liga« i Izrael (»Cotton plan«) donose svoje posebne projekte; ali *treba istaknuti kao neobično značajnu i ohrabrujuću činjenicu da su i Izrael i Arapi u toku 1954. i 1955. god. učinili određene koncesije, tako da je modificirani Johnstonov plan bilo moguće prihvatiti.* Međutim, sve je akcije prekinula tripartitna agresija 1956. god., tako da su kasnije radovi samo unilateralnog karaktera – Jordan je 1963. god. dovršio radove na »East Ghor Canal-u«, a Izrael od 1965. god. već odvodi vodu u sjeverni dio Negeva. Zahvat je izvršen na samom Galilejskom jezeru, a ne više na sjeveru u demilitariziranoj zoni, iako je to tehnički i financijski nepovoljnije, zato što se ovo jezero nalazi na oko 200 m dubine.

Pri tome ne treba zaboraviti da se ovdje u suštini radi o vrlo malim količinama vode što još više ističe njihovo relativno značenje. Prema modificiranom Johnstonovom planu Izrael je trebao dobiti 450 mil. m³ vode, a 1963/64. god. potrošio je za natapanje oko jednu milijardu m³, ili upravo toliko koliko jedna naša hidrocentrala (HC »Senj«) propusti godišnje kroz svoju strojarnicu.

Kao opravdanje svojih unilateralnih zahvata Izrael navodi činjenicu da iz Galilejskog jezera ne uzima više vode nego što mu je dodijeljeno modificiranim Johnstonovim planom, dok Sirija ističe da su instalirane pumpe sigurno većeg kapaciteta.

Natapanje inače ima ogromno značenje za poljoprivrednu proizvodnju zemalja Blistoka – u Egiptu i Saudijskoj Arabiji natapa se oko 100% obradivih površina, u Iraku 51, a u Izraelu 27%. Ratom 1967. god. Izrael je za sebe osigurao najviše što je praktički bilo moguće – međutim, sve su to u suštini ipak kratkoročna rješenja, i tek desalinizacija morske vode može postaviti faktor stvarnog prosperiteta, a ne samo egzistencijalnog zadovoljavanja potreba.

Prekid ekonomskih veza arapskih zemalja i Izraela. Uz pitanje podjele jordanskih voda, totalna gospodarska izolacija Izraela na Blistoku predstavlja drugi najvažniji problem ove regije. Po svom gospodarskom značenju ovaj je prostor prošao kroz tri bitno različite faze – do turskog prodora to je trgovački čvorišni dio Svijeta, čije značenje posve nestaje u doba otomanske vladavine. Turska je, na svoju nesreću, prekinula veze sa istokom pa se kao nova svjetska životna fasada formirala Zapadna Evropa; tek u XIX i XX st. Blistok se vraća na pozornicu svjetskih zbivanja zahvaljujući razvoju arapskog nacionalizma, dovršenju Sueskog kanala, pronalasku nafte, osnivanju Izraela, novoj industrijalizaciji i intenzivnoj modernoj poljoprivredi. Na žalost, za *novi gospodarski razvoj Blistok ne raspolaže onako povoljnim pretpostavkama kakve je imala Zapadna Evropa u vrijeme najintenzivnijeg kapitalističkog razvoja – Bliski istok nema pomorstva i pomorske tradicije, nema drveta, željezne rude i ugljena, klimatsko – poljoprivrednih mogućnosti i vode za suvremenu industriju – a sve su to bile najbitnije materijalne pretpostavke za razvoj evropskog i američkog kapitalizma. Navedeno po-*

³⁰ Francusko-britanski ugovori iz mandatskog razdoblja god. 1922, 1923. i 1926. osiguravali su Sirijcima slobodni prijelaz granice u demilitariziranoj zoni i korištenje dijela Galilejskog jezera. Međutim, iza 1949. god. Izrael je, uključujući tu i vojnu silu, to pravo stalno pobijao.

novno ukazuje na naftu kao na jedino bogatstvo koje može riješiti ekonomske probleme ove regije. Po svom gospodarskom razvoju Izrael danas predstavlja dinamičnu i razvijenu zemlju – nacionalni dohodak iznosi oko 1.000, a vrijednost vanjske trgovine (sve po stanovniku) 475 \$ (za UAR odgovarajuće su vrijednosti 170, odnosno 45 \$). Međutim, Izrael ima u najvećoj mjeri umjetnu ekonomiku podržavanu izvana, što jako ističe neke prirodno – determinističke faktore toliko karakteristične za ovu regiju – financijska su sredstva, pionirski duh, inicijativnost i drugo, porijeklom iz drugačijih povoljnijih sredina: izvana se kompenziraju trgovački i platni deficit, izravna budžet. Inozemna je pomoć Izraelu obilna i raznovrsna i po stanovniku veća od nacionalnog dohotka okolnih arapskih zemalja. Ta se pomoć sastoji od nepovratnih sredstava, uključujući tu i sredstva međunarodnog Jevrejstva, naročito povoljnih kredita, ustupanja licenci i preferencijalnog tretiranja u međunarodnoj trgovini i transportu. Međutim, priliv inozemnih sredstava i investicija posljednjih se godina smanjuje, a njemačke su reparacije isplaćene.

Godine 1966. i 1967. zabilježena je ekonomska depresija, nezaposlenost je porasla, a izvjestan broj visokokvalificiranih stručnjaka napustio je zemlju, što ranije nije bio slučaj.³¹

Navedeno ukazuje da se Izrael u svojoj ekonomici nužno mora sve više orijentirati na vlastite izvore; umjesto arapskog bojkota njemu su potrebne sirovine i tržišta tih zemalja, a umjesto vojnih izdataka više mogu dati ulaganja u gospodarski razvoj. Izrael danas mora maksimalno povećati svoj izvoz, a za to su njegove poljoprivredne mogućnosti, zbog nedostatka vode, ipak ograničene. Od sirovina moguće je izvoziti samo sol za kemijsku industriju, a za neke se bitne stavke na izvoznog listi više ne može očekivati znatnije povećanje – već danas Izrael osigurava 20 – 30% svjetskih potreba u brušenim dijamantima. Ogroman dio svog industrijskog izvoza (41% 1965. god.) šalje Izrael u nerazvijene zemlje, među kojima danas nema arapskih susjeda. Izraelu su potrebni arapski pamuk, nafta, šećer, žita, ulje, meso i dr., dok njegovo inače izrazito preusko tržište³² ima viškove industrijskih proizvoda. Još 1925. god. oko 57% palestinskog izvoza išlo je u zemlje Bliskog istoka, a danas umjesto trgovačke razmjene funkcionira arapski bojkot (od 1946. god.) što šteti obim stranama. Arapska nafta i izraelske tehničke mogućnosti, »know-how« i kvalificirani kadrovi pružaju izuzetne perspektive za razvoj svjetske petrokemije i industriju plastičnih masa toliko značajnu za jedan prostor bez drveta. Soli Mrtvog mora i boksit iz Turske ne mogu se koristiti bez arapskih energetskih izvora na osnovu nafte i asuanske elektroenergije. *Izrael pored toga ima položaj najizrazitije tranzitne zemlje Blistoka što bi omogućavalo jak razvoj reeksportne trgovine, logičnije trase naftovoda, uzdužnu željezničku i cestovnu povezanost Pravog Le-*

³¹ Godine 1965. izraelski izvoz je iznosio 501, a uvoz 818 mil. dolara (— 317 mil. dolara). Godine 1966. bilo je 99.000 nezaposlenih, a 11.000 visokokvalificiranih stručnjaka otišlo je u ekonomsku emigraciju.

³² Citav Bliski istok predstavlja vrlo usko tržište — najbolje to pokazuje potrošnja željika 1964. god. koja je u svim zemljama Blistoka iznosila samo 3.521.000 t (UAR 680.000, Izrael 538.000 t), što je manje od kapaciteta jedne osrednje željezare.

vanta sa Turskom i UAR. Turističke mogućnosti ovog područja su sigurno među prvima u Svijetu – tu se ne radi samo o privlačenju svjetskih turističkih tokova nego i o međusobnoj turističkoj razmjeni, jer se u Palestini nalaze »sveta mjesta« čak triju religija. Međutim, *današnja situacija znači gospodarsko slabljenje regije za što mogu biti zainteresirane najveće industrijske države, jer bi u mnogim proizvodima područje Bliskog istoka moglo na svjetskim tržištima predstavljati izuzetno značajnog konkurenta.* Prosperitet ovog dijela Svijeta ovisi o nekoliko faktora – o zadržavanju prihoda od nafte, desalinizaciji morske vode, općoj regionalnoj kooperaciji (sve do stvaranja zajedničkog tržišta) o razvoju petrokemije, a također i smanjenju prirodnog prirasta i imigracije.

Poseban problem u ovom dijelu Svijeta predstavlja zatvaranje Sueskog kanala – štete pri tome trpi naročito UAR. Godine 1954/1966. kroz kanal je prošlo 250 mil. t robe, a prihod je iznosio 197,8 mil. \$. Međutim, svjetsko značenje kanala postepeno opada iako je UAR povećala njegov kapacitet tako da sada mogu prolaziti i brodovi od 60.000 Dwt (prije nacionalizacije samo od 30.000 Dwt) kanal je ipak premalen za najveće tankere s tonažom od 100.000 Dwt ili više. Zapadnim zemljama koje podržavaju Izrael može biti u interesu što dulja onesposobljenost kanala, jer se time arapskim zemljama nanose određene štete, a njihovi najveći brodovi već i inače plove oko Afrike.

ZAKLJUČAK

Svi navedeni elementi jasno ukazuju da se u slučaju izraelsko-arapskih odnosa radi o neobično složenoj situaciji. Iako je ona vrlo teška i karakterizirana brojnim problemima, postoji nekoliko ohrabrujućih momenata – ne samo da se ekstremistički stavovi ublažavaju, barem s arapske strane, a svjetsko javno mnjenje sve više se angažira u osudi agresije, *odnosi u prošlosti pokazuju da su moguća ne samo zadovoljavajuća nego čak i sretna rješenja.*

Već u početku širenja islama Arapi su brzo odustali od pokušaja obraćenja Izraelaca koji su, uostalom kao i kršćani, uživali status zaštićenih religija. Za njihovu teritorijalnu ekspanziju Jevreji su svojim vezama po čitavom Svijetu, svojim kozmopolitskim duhom, poznavanjem jezika i prilika bili Arapima od velike koristi. U kasnom srednjem vijeku Jevreji uživaju posve ravnopravni status u arapskoj muslimanskoj sredini. Naročito u Španiji, koja je iz Mezopotamije postala glavni jevrejski kulturni centar u XI i XII st, razvijala se kultura koja je predstavljala svojevrsnu arapsko-jevrejsku sintezu. Odlučni su bili međusobno poznavanje jezika i pisma, izrada rječnika, razvoj pjesništva, nauke, filozofije i teologije – dovoljno je podsjetiti se samo na značenje Solomon Ibn Gabirola (XI st.) u poeziji, Bachya Ibn Pakude (XII st.) u teologiji i dr. Mojsije ben Majmon, najznačajniji jevrejski filozof srednjeg vijeka i jedan od najznamenitijih liječnika svoga doba, bio je lični prijatelj Saladina, svakako jednog od »najislamskijih« vođa arapskog svijeta. U arapskim zemljama postojalo je i nekoliko talmudskih akademija. Jevreji

su često zauzimali visoke položaje u arapskoj administraciji, bili upravljači provincija ili gradova; pojedine tvrđave često su branile zajedničke arapsko-jevrejske snage.

O tretmanu i položaju Jevreja ostavlja podatke Benjamin iz Tudele (XII st.) španjolski jevrejski putopisac, koji ističe težak položaj Jevreja u kršćanskom bizantskom Konstantinopolu, za razliku od njihovog sigurnog položaja i počasti koje se ukazuju njihovim vjerskim predstavnicima – Egzilarhu u Bagdadu i Gaonu u Kairu. Pored toga 1492. god. i jedni i drugi doživjeli su u Španiji istu sudbinu, pri čemu je oko 300.000 španjolskih Jevreja našlo tada zaklona u zemljama islamskog svijeta.⁸³ Za razliku od pogroma koji su evropski pronalazak iz doba križarskih ratova, a prvi je ghetto nastao u Veneciji. *Razvoj antisemitskih osjećaja karakterističan je više za Europu negoli za arapske zemlje.* Upravo bitnu karakteristiku Bliskog istoka čini njegova svojevrsna »levantinska« atmosfera – nju karakterizira izvrsno snalaženje u šarolikoj etničkoj i religioznoj sredini, što nameće ideju koegzistencije i tolerancije; zatim poznavanja jezika i kozmopolitički duh kojem su trgovačke relacije važnije od ličnih uvjerenja; u orijentalnom gradu vrlo različite vjerske zajednice žive stalno u neposrednom susjedstvu – one imaju zajedničke trgovačke interese, zajednički strah od okolnih nomada pustinje, zajednička sveta mjesta – zato Jerusalemu više odgovara naziv El Kuds (»Sveti grad«) koji je sveti grad triju religija, što najbolje izražava ideju koegzistencije u uvjetima jednog historijski zaista uvijek otvorenog grada, iz čega bi i danas najlogičnije slijedio njegov internacionalizirani status.

Ovakva, bar djelomična, izlaganja nekih aspekata izraelsko-arapskih odnosa omogućuju određene zaključke i sugestije, koji se odnose i na jednu i drugu zainteresiranu stranu.

1) Izrael teško može braniti svoja »prava« na pradomovinu, jer takvo bi »pravo« u tom slučaju imali i drugi, što bi moglo izazvati nepojmljiv kaos u međunarodnim odnosima; *nerealno je i zahtijevanje stvaranja biblijske Velike Palestine između Eufrata i Nila, ili Palestine iz doba Davida i Solomona, kada, usput rečeno, Izrael uopće nije dopirao do zone Sueskog kanala, koja očito nije »najprirodnija« granica UAR i Izraela.*

2) *Izraelci imaju pravo na postojanje domovine u zajednici sa tamo zatečenim stanovništvom, koje u prostoru Palestine ima kontinuitet dugog posjeda; Izrael može biti samo binacionalna država.*

3) Tokom svog kratkotrajnog postojanja Izrael je učinio tri kardinalne pogreške – *uzrokovao je iseljavanje oko 1,3 milijuna Arapa i zauzeo njihove zemljišne posjede; identificirao se sa reakcionarnom politikom Zapada sudjelujući u Sinajskom ratu 1956. god.; vodio je politiku stalnog proširenja teritorija oružanom silom.*

4) Reinstalacija barem dijela arapskih izbjeglica i obeštećenja ostalih, ravnopravnost stanovništva u jednoj binacionalnoj državi, vanjska politika u interesu vlastite regije, što predstavlja ujedno i pravi interes

⁸³ Pojedini pogromi Jevreja bili su rezultat gledanja samo nekih fanatiziranih vjerskih sekti, a ne izraz arapske ili islamske netolerancije. U ekonomskom smislu prilikom povremenih prodora osvajača iz stepe i pustinje u gradove i oaze stradavali su svi, a ne samo Jevreji.

Izraela, bilateralno korištenje voda i napuštanje vojničkih okupiranih teritorija, oni su faktori koji mogu osigurati Izraelu trajni mir i integrirati ga u život Bliskog istoka.

5) Po svojoj veličini i gospodarskim mogućnostima Izrael je suviše mala država da bi mogao postati domovina cjelokupne jevrejske dijaspore — zato je *osnovno pravo svakog člana te dijaspore ne samo apsolutna ravnopravnost u onoj sredini u kojoj se nalazi nego i »sloboda od straha«, koja za tu dijasporu ima posebno značenje.*

⑥ Pravi interesi Izraela nalaze se u njegovoj integraciji u život Bliskog istoka i u preorijentaciji vojnih izdataka za gospodarski razvoj.

7) Arapske zemlje imaju pravo da računaju na rješenje pitanja izbjeglica, i takvu izraelsku politiku koja bi više bila u interesu vlastite blisko-istočne regionalne cjeline, negoli prekomorskih partnera.

8) Arapska argumentacija o stvaranju Izraela kao neokolonijalističkom zahvatu je neprihvatljiva i *priznavanje Izraela kao države, uz internacionalizirani Jerusalem i međunarodno povučene granice*, treba da zamijeni prijetnju »bacanja Izraela u more« što predstavlja jedan od najbitnijih faktora mira u ovom prostoru.

9) *Prolaz kroz Sueski kanal i Tiranski tjesnac³⁴ mora biti omogućen i izraelskoj strani, a arapski ekonomski bojkot treba da ustupi mjesto regionalnoj ekonomskoj suradnji.* Pravi neprijatelj Arapa nisu Izraelci, a pogotovo ne Sefardi, nego se oni nalaze samo među jevrejskim ekstremistima, zatim u vlastitim monarhijama i feudalnim ili polufeudalnim krugovima. Uništenje Izraela za Arape ne predstavlja nikakav dobitak — prave koristi nalaze se u borbi za prihode od vlastite nafte koji bi bili namijenjeni javnom sektoru, a ne privatnom bogaćenju, kao i u borbi protiv vlastitih feudalnih ostataka.

IZVORI I LITERATURA

1. Bilješke s terenskog izlaska 1966. god.
2. »Le conflit israelo — arabe« (»Les Temps Modernes« — 22 annee, 1967, No 253, Bis).
3. Cressley G. B.: »Crossroads — land and life in Swasia« (»J. B. Lippincott Co, Chicago, 1960).
4. Khouri F. J.: »The Jordan River controversy« (»The review of politics« — vol 27 — I-1965. No 1, pp. 32-57).
5. Sweezy P. M.: »Israel and imperialism« (»Monthly review«, X-1967. vol. 19, No 5, pp. 1-8).

³⁴ S jedne strane, zatvaranje Tiranskog tjesnaca bila je pogreška koja arapskim zemljama nije mogla donijeti posebnih prednosti, dok je izraelskoj strani pružila casus belli. S druge strane, prekid plovidbe Sueskim kanalom 1967. god. nije imao ono značenje kao 1956. god. — tada je u Svijetu tražnja za ugljenom i naftom bila u jakom porastu, to je doba općeg gospodarskog razvoja (jak porast proizvodnje želika i dr.). Međutim, u to vrijeme dok se zatvara Suez, brodova od 100.000 DWT ima malo, a obilazak oko Afrike još više smanjuje raspoloživu tonažu. Međutim, 1967. god. imamo smireniju svjetsku konjunkturu, postojanje supertankera, nove izvore nafte u Alžiru, Libiji i Nigeriji, tako da se najnovije zatvaranje Sueskog kanala nije u Svijetu toliko osjetilo.